

Musica populara en il Grischun

Lavuratori a Tschlin, 2015 (© David Bühler)

Il Grischun posseda ina scena da musica populara fitg variada. Passa 70 furmaziuns sunan en l'entir chantun divers stils. En las chapellas da musica populara tradiziunalas vegn tgirà en emprima lingia il «stil grischun» cun clarinettas, orgelets da maun e giun, entant che musicistas e musicists experimentals cumbineschan veglias e novas furmas en furmaziuns variablas. Regularmain han lieu inscunters da chapellas, occurrenzas da saut ed emnas da musica populara.

La musica da saut grischuna dal 19. tschientaner era marcada da las famiglias da musicists jenics e da lur musica dals «Sepplis» e dals «Fränzlis», denominadas tenor il clarinettist Josef Metzger da Trin e tenor il violinist Franz-Josef Waser da Tschlin. Lur chapellas sunavan «musica per instruments ad artg» en furmaziuns maschadadas. Ils onns 1930 è arrivada la denominaziun «musica populara» da la Bassa en il Grischun. L'orgelet da maun da Sviz ha stgatschà la già, e la clarinetta ha surpiglià l'emprima vusch. Emprims represchentants dal stil grischun èn stads Luzi Brüesch, Paul Kollegger e Lenz Majoleth. L'ulteriuor svilup è stà marcà da Josias Jenny, Luzi Bergamin e Peter Zinsli. Il radio e la televisiun han gidà dapi ils onns 1950 a popularisar la musica da saut grischuna ch'è vegnida absorbada da circuls politics conservativs. Ils ultims decennis han influenzà furmaziuns innovativas sco «Ils Fränzlis da Tschlin» cun novs impuls musicals la musica populara grischuna e l'han averta per novs stils e per novas interpretaziuns.

Localisaziun	GR
Domenas	Arts figurativs
Versiun	Zercladur 2018
Autura	Silvia Conzett

Lebendige traditionen
traditions vivantes
tradizioni viventi
tradiziuns vivas

La glista da las tradiziuns vivas en Svizra ha il scopo da sensibilisar il public per las praticas culturalas e lur intermediaziun. La Convenziun da l'UNESCO davart la preservaziun dal patrimoni cultural immaterial è la basa da questa glista elavurada ed actualisada en collavuraziun cun ils uffizis chantunals da cultura.

In project da:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Departament federal da l'intern DFI
Uffizi federal da cultura UFC

Il Grischun posseda ina scena da musica populara fitg variada. Passa 70 furmaziuns sunan en l'entir chantun divers stils – tradiziunals u experimentals. En las chapellas tipicas tgiran musicistas amaturas e musicists amatur en emprima lingia il «stil grischun», entant che musicistas professiunalas e musicists professiunals sviluppan er novas furmas sin il champ da tensiun tranter la tradiziun e l'innovaziun. Uniuns regionalas e federaziuns surordinadas organiseschan regularmain scuntradas da musica populara «tramegls» e sauts.

Chapellas grischunas tradiziunalas

La musica populara grischuna vegn identifigada per il pli cun la musica populara sco tala. Ina chapella che suna en il stil grischun, consista oz principalmain d'in quintet cun duas clarinettas, dus orgelets da maun da Sviz u dus accordeons ed in giun. L'emprima clarinetta surpiglia la melodia quieta, entant ch'ils auters instruments accumpognan armonicamain e ritmicamain. En la musica populara grischuna èn tipics ils gizz accords staccato da l'orgelet da maun da Sviz. Quest stil è vegni marcà decisivamain durant ils onns 1960 da Peter Zinsli e da sia chapella «Churer Ländlerfründa». Dal repertori tradiziunal fan part schottisch, martga, polca, ländler, valzer ed – oz pli da rar – mazurca. Perquai che la musica populara ha savens ina structura simpla pertutgant l'armonia e la furma, vegn concepida l'armonia dals tocs bleras giadas spontanamain als tramagls u a las scuntradas da musica populara. La gronda part dals musicants èn amatur e blers dad els sunan mo tenor l'udida. Per els èsi impurtant da sunar en la gruppa e d'experimentar da cuminanza.

La secziun grischuna da l'Associaziun svizra da la musica populara organisescha mintga onn il cumentament da schaner a Landquart l'occurrenza populara la pli gronda, la scuntrada da chapellas grischunas da musica populara. Circa 1000 fans frequentan l'occurrenza che vegn registrada mintgamai dal radio svizzer. Sunar sunan las megras chapellas dal chantun, tranter quellas er gruppas innovativas. Sco giasts vegnan envidadas differentas furmaziuns dal rest da la Svizra ed ina gruppa da musica da l'exteriur vischin. Ulteriuras occurrenzas regularas èn per exempel la scuntrada da chapellas da musica populara a Tschierschen e la festa da musica populara «Musica per tuts» a Brambrüesch sco er differentas emnas da musica populara, a las qualas furmaziuns grischunas enconuschentas sa preschentan en restaurants. En blers lieus datti er tramagls pli pitschens e sauts. Dapi l'onn 2007 vegn surdà mintga onn il premi grischun da la musica populara.

Novas interpretaziuns da la musica populara

L'ultim temp vegn la musica populara grischuna sco er quella svizra perscrutada, reconstruida, arranschada da nov ed experimentada pli e pli. Per il solit èn quai musicistas e musicists professiunals che s'occupan en moda individuala e creativa dal material, da las tecnicas u da las praticas da la musica populara. Els recurren a differentes repertoris tradiziunals, elavuran ed interpreteschan da nov la musica e la sviluppan vinavant. I resultan er novas cumposiziuns. Las artistas ed ils artists van lur atgna via e na resguardan betg las reglamentaziuns che valan en la scena instituziunallisada. Savens sunan ellas ed els er en pliras furmaziuns.

A la «Stubete am See – festival per la nova musica populara svizra» che ha lieu dapi l'onn 2008 mintga dus onns en la Tonhalle a Turitg, sa preschentan er furmaziuns grischunas innovativas sco per exempel «Ils Fränzlis da Tschlin», ils «Engadiner Ländlerfründa», il «Quartett Robin Mark», il «Ländlerquartett Bodaguet» u ils «Junge Stelser». La musica populara dad oz ha indizis d'in resvegl, d'avertadad e da vitalidad. Ella vegn sunada da musicistas e musicists excellents sin in aut nivel. Ella è independenta, creativa e variada.

Emnas da musica populara e curs

L'ultim temp ha l'interess per l'atgna tradiziun musicala chattà daplì atenziun e la musica populara vegn considerada pli fitg. Collecziuns da musica da saut svizra sco quella da Hanny Christen (1899 – 1976), ch'è vegnida publitgada da la Societad per la musica populara en Svizra l'onn 2002, han rendì accessiblas las melodias ad in public pli vast.

La transmissiun da la musica populara capita savens senza notas ubain en la famiglia ubain tras la pratica en las uniuns ed associaziuns pli grondas e pli pitschnas. Purschids vegnan er numerus curs. Ad Arosa ed a St. Antönien han lieu mintga onn emnas da musica populara cun instrucziun da sunar ensem e cun tramegls la saira. Il lavuratori da musica cun ils «Fränzlis da Tschlin» transmitta mintga stad la musica populara da l'Engiadina a bleras novas musicantas ed a blers novs musicants. Mintga di vegn preschentà quai ch'ins ha emprendi en in pitschen concert al liber. Grond interess ha chattà ils onns 2014 e 2016 il curs da dus dis «Aus der Notenkiste der Engadiner Ländlerfründa» ch'è vegni salvà ad Altdorf en la chasa da la musica populara. Er en scolas da musica, per exempel en il Scanvetg, vegn trasmessa la musica populara spezialmain ad uffants. Per musicistas e musicists professiunals porscha la scola auta da Lucerna – sco emprima ed unica scola auta svizra – l'accent da studi musica populara.

Musica da saut cun ragischs jenicas

Il 19. tschientaner furmavan en il Grischun gruppas cun ils pli differents instruments ina chapella da saut. Ils musicants sunavan savens en famiglia sin ils sauts a festas popularas, a nozzas, a la mastralia ed a la faira. A la furmaziun d'ina «musica ad artg» tipica faschevan part ina fin duas gias, ina clarinetta ed in basset (pitschen giun), mintgatant er ina trumbetta e pli da rar in arpret u ina citra. Talas gruppaziuns individualas vegnivan denominadas ubain sco «musica da purs» ubain ch'ellas purtavon il num dal manader da la chapella.

La musica populara dal Grischun era influenzada tras il barat economic e cultural cun il rest da la Svizra, cun l'Italia, cun l'Austria e cun la Germania. Ils musicants rurals tutgavan il cumenzament dal 19. tschientaner tar las classas da la populaziun las pli bassas. Per il pli eran els en viadi sco viagiants e vegnivan en contact cun musicants populars d'autras regiuns. Da quels surpigliavan els las melodias en lur repertori e las sviluppavan vinavant. Intgins da quests viagiants èn sa domiciliads ed han uschia purtà lur musica en il Grischun. L'ulteriur svilup da la musica da saut populara è stà marcà da famiglias da musicists jenics.

L'emprim musicant popular dal Grischun che vegn numnà per num è il violinist Johann Majoleth (1774–1856) da Vaz sut, clamà er «Gigerhannes». El fascheva scuas ed era violinist ed el ha fundà il tschep da l'enconuscenta famiglia da musicists Majoleth.

Dinastias da famiglia: Musica dals Sepplis e dals Fränzlis

Vers la fin dal 19. tschientaner differenziavan ins en il Grischun tranter la «Musica dals Sepplis» denominada tenor il clarinettist Josef Metzger (1817–1876) da Trin, la «Musica dals Fränzlis» denominada tenor il violinist Franz-Josef Waser (1858–1895) da Tschlin e la «Musica da Vaz» da la famiglia Majoleth da Vaz sut. Josef Metzger era in clarinettist excellent ed ina legenda gia durant sia vita; suenter l'onn 1840 duai el anc avair sunà ensem cun il Gigerhannes. Il babun da Metzger è stà Martin Metzger, in musicist ambulat dal Badais, che ha survegnì l'onn 1817 il dretg da burgais da Cauco. Ils descendents da Seppli han cuntinuà cun sia tradiziun musicala. La famiglia da Franz-Josef Waser aveva medemamain ragischs jenicas ed era immigrada da la Svizra centrala en l'Engiadina. Franz era in violinist tschorv ed aveva recepì gia da buob cunzunt las melodias dals orchesters da cura internaziunals da l'Engiadina. Cun sia musica dals Fränzlis girava el la stad da lieu a lieu tras l'Engiadina e tras la Bregaglia fin giu Com. Ils frars ed ils descendents da Fränzli han sunà

suenter sia mort anc fin ils onns 1930 ils sauts tradiziunals. Ultra da quai devi en il Grischun in grond dumber d'auters musicants che ha marcà la musica da saut.

La Val Stussavgia tgirava gia durant il 18. tschientaner in'atgna tradiziun da musica d'instruments d'artget che vegniva supportada dals purs da la Val Stussavgia e dals «scolasts» indigens. Sin tscherts bains existivan uschenunadas scolas da violinists. Là èn vegnids instruids fin la fin dals onns 1920 numerus scolar e construids sez instruments da la già fin al giun. Ils violinists furmavan en l'entira val grondas musicas d'instruments d'artget ad hoc.

Naschientscha da la musica populara en las citads

La fin dal 19. tschientaner era immigrada ina part considerabla da la populaziun rurala svizra en las citads ed aveva prendì cun sai sia musica da saut. Durant quest temp èn daventads populars en la scena da musica populara l'orgelet da maun e l'orgelet da maun da Sviz ed è naschida la noziun da «musica populara» per la furmaziun cun clarinetta, orgelet da maun da Sviz e giun. Suenter che la musica populara marcada dals Jenics aveva giudì memia pauca reputaziun tar ils burgais, è sa sviluppada da quai ina da las musicas da divertiment las pli popularas da la Svizra en las grondas citads. En il Grischun sunavan ins vinavant musica dals Sepplis e dals Fränzlis, ma er qua èn sa midadas las furmaziuns da las chapellas da saut. Perquai ch'ils tocs eran pretensius per las gias han surpiglià pli e pli las clarinettas la melodia principala ed ils orgelets da maun l'accompagnament. Quests instruments eran pli simpels da sunar e tunavan pli ferm.

L'emprima guerra mundiala ha franà il svilup da la musica populara, ha dentant promovì la derasaziun da l'orgelet da maun da Sviz er en il Grischun, perquai ch'en las cumpagnias al cunfin era el in instrument che vegniva sunà savens. El permetteva da far musica en moda attractiva e cumpigliava ina moda da sunar «che fa quaidas da sautar» cun ritmus svelts.

Clarinetta, orgelet da maun da Sviz, giun

La furmaziun classica dal Grischun consistiva ussa da duas clarinettas, da l'orgelet da maun da Sviz e dal giun. Il piunier da questa formaziun da standard è stà Luzi Brüesch (1866–1946) dad Araschgen, ch'è sa preschentà cun sia chapella per l'emprima giada l'onn 1921 en questa furmaziun. Sco represchentant il pli impurtant da quest «stil vegl grischun» valan ultra da Luzi Brüesch ils clarinettists Paul Kollegger (1872–1927) da Vaz e Lenz Majoleth (1879–1948) da Vaz sut. Luzi Brüesch na saveva betg leger notas, el aveva ina memoria fenomenala per melodias e possedeveva in

repertori da circa 150 tocs. Il mument ch'el ha gi success cun sia musica, ha el pudì sunar en professiun principala musica da saut. Enturn l'onn 1930 ha registrà Brüesch sco emprim Grischun plattas da grammofon. Paul Kollegger era in musicant jenic senza furmaziun fixa. El sa tirava tras tranter auter sco bostger, postigliun, paster e cromer. Ses repertori cumpigliava 300 sauts, numerusas melodias derivavan dad el sez. Luzi Bergamin da Vaz che aveva giudì ina scolaziun musica-la, ha nudà numerusas melodias da Kollegger. La «Huusmusig Kollegger» dad Alvagni ha cuntinuà cun la tradiziun da musica. Ella sa numna la chapella da famiglia la pli gronda da la Svizra dapi l'onn 1972 ed ha ina interpresa da construcziun d'instruments.

L'interprenider da Cuira Hans Fischer (1903–1986) ch'aveva accumpagnà la chapella Luzi Brüesch cun l'orgelet da maun da Sviz, ha fundà l'onn 1939 la chapella da musica populara grischuna Calanda. El è sa fatg in num sco cumponist e sco promotur da la musica populara ed ha survegnì l'onn 1983 la «Clav d'aur», la distincziun la pli auta en la scena da la musica populara svizra.

Durant ils onns 1930 era s'establida la musica populara a Turitg ed è daventada – en il rom da la defensiun spiertala da la patria – in element da la cultura naziunala svizra. Durant ils onns 1950 e 1960 han il radio e la televisiun gidà a popularisar la musica da saut. Durant quest temp ha dentant er cumenzà in process da formalisaziun che ha difficultà l'ulteriur svilup. Decisivs eran ussa ils trais stils dal Grischun, dal Bernais e da la Svizra centrala.

Il stil grischun daventa popular

Il stil grischun è sa sviluppà da Berna anora ed è sa basà decisivamain sin il clarinettist e cumponist Luzi Bergamin (1901–1988) da Vaz, domicilià a Liebefeld BE, e sin il sunader da l'orgelet da maun da Sviz Josias Jenny (1920–1989) dad Arosa. Tuts dus han sunà dapi ils onns 1940 en il «Berne Ländlerquartett» e pli tard en il «Berne Ländlerquintett» cunzunt la musica da Kollegger, da Brüesch e da Majoleth. Er l'apotecher Emil Wydler (1908–1985), clarinettist da la furmaziun, ha contribuì sco collectur e sco nudader da vegls sauts ina part considerabla per sviluppar la chapella. Dal studio da radio Berna e tras plattas da grammofon è lur musica sa derasada en l'entira Svizra e suror ils cunfins naziunals. Da quai è resultada la situaziun paradoxa che questa furmaziun bernaisa cun ses «stil tipic grischun» è avanzada ad ina posiziun dominante entaifer la musica populara dal Grischun. La furmaziun grischuna cun duas clarinettas, in u dus orgelets da maun da Sviz ed in giun è daventada ils onns 1960 e 1970 in ideal per bliers musicants populars dal Grischun.

La popularitad da la musica da saut en vasts circuls da la populaziun è d'engraziar er al «retg dals ländlers» Peter Zinsli (1934–2011) da Cuira/Tschiertschen. El ha emprendì a sunar l'orgelet da maun da Sviz en studi autodidactic ed ha fundà l'onn 1959 la chapella «Churer Ländlerfründa». Zinsli ha cumponì circa 500 tocs ed ha publitgà 50 portatuns. Sias preschentaziuns en la televisiun svizra l'han fatg daventar in star da las medias. Il success naziunal da la musica populara grischuna è d'engraziar er a l'emissiun «Für Stadt und Land» cun Wysel Gyr, ch'è vegnida emessa da 1960 fin 1980. A questa emissiun èsi reussi da popularisar e da mantegnair la musica populara tradiziunala. Durant quest temp è sa consolidada la moda da sunar, influenzada da circuls che refusavan mintga midada da la furmaziun e dal stil. In ambient politic conservativ ha absorbà la musica populara pli e pli sco caratteristica da l'identitad naziunala. Er è la musica populara sa distinguida da las novas furmas da la musica populara da divertiment ed è sa sviluppada ad ina sparta per amatur.

Novs impuls

In pau auter è stà il svilup en Engiadina, nua che per exempel la grupp fundada l'onn 1968 «Engadiner Ländlerfründa» ha interpretà da nov la musica populara grischuna cun metter en pe ina furmaziun cun trais clarinettas e saxofon e cun integrar differents stils da musica. Er la «Chapella Erni» ed ils «Frars Janett/Caviezal» s'han laschads inspirar da lur preferenzas persunalas per la musica dals Oberkrainers, per ils schlaghers, per beat, pop e jazz. Il quintet confundà l'onn 1983 dal musicist e cumponist Domenic Janett (*1949) «Ils Fränzlis da Tschlin», ha puspè recepi – en la furmaziun clarinetta, gia, viola, cornet e giun – ils vegls sauts grischuns dals Fränzlis che dateschan dal 19. tschientaner, als ha arranschads da nov ed als ha cumplettads cun atgnas cumposiziuns. Ina part da la basa da quests sauts è stada la collecziun da sauts engiadinais dal biolog e protectur da la natira Steivan Brunies (1877–1953). Ils novs impuls musicals èn sa derasads da las muntognas puspè enavos en la Bassa ed èn vegnids recepids cun bratscha averta ils onns 1990 en las scenas da musica populara da las citads. En connex cun quest svilup han giugà ina rolla impurtanta er differentas instituziuns per intermediar la musica populara. Ad Altdorf è resultada l'onn 2006 la «Chasa da la musica populara» sco center naziunal per musica populara tradiziunala ed innovativa. Tar l'Associaziun svizra da la musica populara è en curs ina fasa da nov posiziunament.

Infurmaziuns

Heinz Brunner: Mit Klarinette, Schwyzerörgeli und Geige:
Ländlermusik in Graubünden. Chur, 1995

Georg Jäger: Brüesch – Jenny – Zinsli. Ländlerkönige aus dem
Schanfigg. Ihre Vorgänger und Vorbilder. In: Bündner Jahrbuch
2010, p. 81–96

Georg Jäger: Musik. In: Schweizer Fahrende in Geschichte und
Gegenwart. Eine Website der Stiftung Zukunft für Schweizer
Fahrende (<http://www.stiftung-fahrende.ch/geschichte-gegenwart/de/geschichte-der-fahrenden/kultur/musik>, 10.05.2012)

Heinz Kerle: Was ist Bündner Volksmusik. In: Terra Grischuna 5,
1978, p. 291–293

Karoline Oehme-Jüngling: Volksmusik in der Schweiz. Kulturelle
Praxis und gesellschaftlicher Diskurs. Münster, 2016

Dieter Ringli: Schweizer Volksmusik. Von den Anfängen um 1800
bis zur Gegenwart. Altdorf, 2017 (2., erweiterte Auflage)

Strada-Turich retuorn = Zürich-Strada und zurück: wie Engadiner
Musik nach Zürich und Ländlermusik ins Engadin kam. Ed.
Fundaziun Stamparia Strada. Strada, 2015

Karoline Arn und Martina Rieder: Unerhört jenisch
(Dokumentarfilm, 2017)

Stefan Haupt: Increschantüm – Heimweh (Dokumentarfilm, 2001,
<https://www.rtr.ch/emissiuns/sas-anc/increschantuem>)

[Haus der Volksmusik, Altdorf](#)

[Gesellschaft für die Volksmusik in der Schweiz](#)

[Verband Schweizer Volksmusik, Kanton Graubünden](#)

[Stubete am See](#)

[Hochschule Luzern – Musik, Institut für Jazz und Volksmusik](#)

[VXM - Das Schweizer Volksmusikportal](#)

Contact

[Verband Schweizer Volksmusik, Kanton Graubünden](#)

[Haus der Volksmusik, Altdorf](#)

[Gesellschaft für die Volksmusik in der Schweiz](#)